

ADALÉKOK AZ ÜNNEP ÉS A MŰVÉSZET GADAMERI ÉRTELMEZÉSÉHEZ

ABSTRACT: *(Beiträge zur Auslegung des Festes und der Kunst von Gadamer)*

In meiner Arbeit untersuche ich das Verhältnis zwischen dem Fest und der Kunst in der hermeneutischen Philosophie von Gadamer. Ich vergleiche seine Auffassung mit den Ideen über dieses Thema von *Károly Kerényi, Béla Hamvas, Hölderlin und Heidegger*. Meiner Meinung nach stellen diese Denker die Frage der Kunst in einen weiteren Lebenszusammenhang. In der Auslegung von Kerényi und Hamvas ist besonders wichtig, daß die immanenten und transzendenten Momente sich gemeinsam manifestieren. In der Dichtung von Hölderlin und in der Kunstphilosophie von Heidegger sind wichtige solche Kategorien wie Fest, Zeit und Andenken. Gadamer betont, daß das Wesen des Festes nicht einfach das Beisammensein als solches ist. Er beschäftigt sich ausführlich mit der Zeitstruktur des Festes und der Kunst. Er spricht über die Eigenzeit (erfüllte Zeit) des Kunstwerkes, und die leere Zeit (auszufüllende Zeit). Die Konsequenz der Erklärung von Gadamer: Die Erfahrung der Kunst sollte ausdrücken, am Kunstwerk eine spezifische Art des Verweilens zu lernen.

Ünnep és művészet kapcsolatát fejtegetni egyszerre hálás és hálátlan feladat. Hálás, mert még ma is megmaradt valami ünnepélyesség abból, amit régebbi korokban egy-egy jelentős művészeti eseményen való részvétel jelentett. Ma is átélhetjük azt az érzelmi folyamatot, ami például egy színházi előadáshoz kapcsolódik, az otthoni külsőségekben és lelkiekben megnyilvánuló "ráhangolódástól" kezdve egészen az esetleg több napig tartó "utórezgésig". Ugyanakkor a műalkotások szinte korlátlan "technikai sokszorosíthatóságának" modern világában azzal a paradox helyzettel kell szembenéznünk, hogy a művészet gyakran mindennapi "háttérzenévé", "háttérszöveggé" vagy éppen dekoratív díszletté silányul, a művekkel való, ünnepi légkörrel telített találkozások viszont egyre inkább ritkulnak. Emellett a modern művészet bizonyos formái (például a performance) tudatosan kerülnek mindenfajta ünnepélyes emelkedettséget, inkább az előadók személyes egzisztenciális helyzetét érintő önkifejezésről van szó. Ez az utóbbi mozzanat azonban éppen a művészetek ontológiai értelemben vett eredet-kérdéséhez vezet vissza bennünket.

Ezen a ponton juthat el az értelmező Gadamernek a filozófiai hermeneutikájához, amelyben a *művészet* és az *ünnep* összefüggései elsősorban az *esztétikum időbeliségével* kapcsolatban merülnek fel. Dolgozatomban elsősorban Gadamer két művére, az *Igazság és módszerre* (1), valamint a *Die Aktualität des Schönenre* (2) támaszkodva vizsgálom a kérdéskört. E szerintem fontos filozófiai-esztétikai probléma szélesebbkörű megvilágításához, a teljesség igénye nélkül, *Heidegger* (3), rajta keresztül *Hölderlin* (4), ezenkívül *Kerényi Károly* (5) és *Hamvas Béla* (6) fejtegetéseit is felhasználtam. Egyébként maga Gadamer Kerényire és *Walter F. Ottora* (7), a német klasszika-filológusra hivatkozik az ünneppel foglalkozó kutatásokat említve.

Először Kerényi és Hamvas felfogását kísérelm meg egybevetni. Kettejük munkássága nem csak a *Sziget-kör* megalapításában érintkezik, hanem a *hagyomány* értelmezésében is. Kerényi például arra hívja fel a figyelmet, hogy az ún. ókortudomány olyan kérdésekkel is foglalkozik, amelyek "az emberi létezés *lényegével* függenek össze". (8) A két gondolkodó előbb jelzett egy-egy írása emellett időben is közel van egymáshoz: Kerényié 1938-ból való, Hamvasé a 40-es évek elejéről.

Kerényi *Az ünnep lényege* című tanulmányában az antik vallás és az etnológiai valláskutatás aspektusából közelít a kérdéshez. Írásában nem az idő oldaláról, hanem az *ünnepiség* érzése felől ragadja meg az *ünnep* döntő mozzanatát: "Az ünnepiség, ami az idő bizonyos szakaszait kitünteti, az ünnep szféráján belül minden dolgot körülvesz, s azoknak az embereknek a számára, akik e szférán belül vannak -- az ünneplő emberek számára --, a teljes érvényű lelki realitások közé tartozik." (9) Ez a *lelki realitás* szerinte minden mástól megkülönböztethető. Leginkább egyfajta *derős* érzéssel lehet jellemezni, amely azonban semmiképpen sem játékos könnyedség, inkább a komor mélyén is ott rejlő emelkedettség. Az ünnepi cselekményt a *komolyság* is átszövi.

Ha a játékoság nem is, de maga a játék mozzanata Kerényi értelmezésében fontos az ünnepi megértéséhez. Az ünnep és a játék a bennük résztvevők számára egyaránt *kényszer* és *szabadság*. Megvannak a maguk kötöttségei, ugyanakkor mentesek mindenféle gyakorlati célra irányultságtól. Főképp ez utóbbi sajátossága miatt választja határozottan külön Kerényi az ünnepet és a mágiát. Az ünnepi atmoszféra tehát a komoly és a játékos, a szigorúan kötött és az önkényesen szabad között lebeg.

Az *őshagyomány* felől közelítve az ünnep eredetileg nem más, mint az *istenek játéka*. Ezáltal az ember egy *nem szokványos lét* és *teremtés* részesévé válik. Az "ünnepietlen" felől tehát nem lehet sem megülni, sem megérteni. Valami isteninek kell hozzájárulnia, amely az embert olyan szintre emeli fel, ahol "a teremtő lehet fuvallata érzik". Ezzel összefüggésben áll az ismétlés is, illetve az emlékezetbe idé-

zés is. Kerényi interpretálásában ez az a szellemi oldal, amely a kultikus cselekmények élet oldalát kiegészíti. Az emlékezetbe idézés nem csupán ráismerés, hanem tulajdonképpen az ünnep megértése. Az eszme oldaláról vizsgálva Kerényi arra a következtetésre jut: "Valami jelenlevőből valami még inkább jelenlevő keletkezett, egy valóságból egy magasabb valóság." (10)

Az ünnep lényegéhez hozzátartozik a *nyugalom*, amely az *intenzív létezést* és a *szemlélődést* egyesíti magában. Túlmegy a mindennapi létezésen, paradox módon mégis az ünnep tárja fel a köznapi létezés értelmét. Ami a hétköznapokban szokványos volt, az ünnepen új megvilágításban jelenik meg.

Mennyiben érintkezik az ünnepnek ez a jellemzése Kerényinél a művészettel? Elsősorban abban, hogy mindkét esetben alapvető a teremtő aktus, az alkotás. Ugyanakkor e két szféra *idő-tényezőjét* árnyaltan megkülönbözteti egymástól. Egyes szakrális jelenetek antik művészi ábrázolásai kapcsán hívja fel arra a figyelmet, hogy a művészet időtlen magasába emelkedve nem lehet hitelesen megragadni az ünnep lényegét, hanem ott, ahol eleven módon mintegy "előlép belőle" (az időből). A művészet szemszögéből pedig így fogalmaz Kerényi: "A művészet nem tesz egyebet, mint hogy az ilyen születés ünnepiségét, ennek az ünnepi pillanatnak az isteni jelenlétről tanúskodó atmoszféráját a megragadott valóságon magán megörökíti, tartóssá teszi: az ünnepi időt időtlen ünneppé emeli" (11).

Kerényi ünnepfelfogásában szembeötlő a transzcendens mozzanat hangsúlyos jelenléte. Hamvas Béla *Ünnep és közösség* című esszéjében az egész kérdéskört metafizikai szintre emeli, amelyben azután immanens és transzcendens sajátos egyiségben nyilvánul meg. Nála a mindennapok világa is "Szent Hétköznap", "ami egy napon az utcán, otthon, boltban, a műhelyben történik, nem egyéb, mint ami századok alatt az egész világegyetemben történik" (12). Az ünnep nem más, mint az *áldozat napja*. Az emberek itt a különbözőségeiket, a fajt, a nemzetet, a szellemet, a nyelvet áldozzák fel, vagyis a *titáni Ént*. A külön, egyéni, magányos Én levetése révén szabaddá válik az út az isteni létbe, ami a *közösség* kezdete. Az ünnep eszerint minden ember *közössége az isteni létben*. Hamvas szuggesztív gondolatmenete alapján jelenleg tulajdonképpen nincs is ünnep, csak hétköznap, hiszen az ünnep *apokalyptikus* természetű, az "Utolsó Időben" nyugszik. A művészet a *poeta sacer* alakjában lép színre ebben az összefüggésben. A költő az, aki az *ősnyelvet* használja, ő az, aki a *Logos*, a szó erejével képes megnyitni az emberben az emberfö-löttit. Hamvas egyik példája Hölderlin, aki vállalta a poeta sacer sorsát, és így vált áldozattá.

Hölderlin költészete Heidegger számára is többszörösen példázatos. *A műalkotás eredetén* kívül éppen a német költőről szóló előadásában fejti ki a művészetről vallott felfogását. Témánk szempontjából elsősorban az ünnep és a műalkotás *idő-*

beliségének a heideggeri értelmezését fontos megvizsgálni (13). Heidegger a műalkotást közismerten a *költészet lényegéből* eredezteti, hiszen a mű mintegy működésbe hozza az igazságot, vagyis a *létező "el-nem-rejtettséget"*. A költészet itt nem poézis, hanem maga a *nyelv* az, ami lényegi értelemben költészet, hiszen a nyelv nevezi meg első ízben a létezőt, amelyet ez a megnevezés juttathat szóhoz és jeleníthet meg. Hölderlinben azt a költőt látja Heidegger, aki megvalósítja a költésnek ezt a fundamentális, a lét összavait előhívó sajátosságát.

Heidegger *kétféle időről* beszél a műalkotások esetében. Az egyik magában a műben megállapított idő, a másik pedig ennek az időnek a múltbelisége, pontosabban *"végre elmúltsága"*. Hölderlinnek az *An die Deutschen* című ódájához fűzött kommentárjában Heidegger a költő két tanulságos idő kifejezésére világít rá. A *Tageszeit*, az "emberi életidő" tulajdonképpen nem más, mint a közömbös, bizonyos értelemben üres, kitöltetlen időtartam. A *Jahre der Völker*, a "népek évei" viszont az, amiről nincs határozott tudásunk. Erről valójában csak a költészet tud, az ő műve a "népek idejének" a megalapozása. Ahogyan az *Andenken* (Emlékezés) című versében írja a költő: "Költők által épül csak maradandó" (14).

E költemény heideggeri értelmezésének kulcsmozzanata az *ünnepiség* érzésének a kibontása. Ennek egyik összetevője, hogy kilépünk a mindennapi gondoskodás (Besorgen) világából. Ezáltal nyitottá válunk a szokatlanra, de ez az utóbbi nem pusztán extrémítás, mivel más szempontból ez a legegyszerűbb is, a dolgok legsajátabb lényegét megvilágító mozzanat. Végül soron ezáltal nyílunk meg a létezőnek.

Heideggernél az ünnep egyfajta *öskép*, szerinte az ünnepet nem mi alapítjuk, az ünnep az, ami kezdetben történik. Innen ered a ciklikus visszatérése is.

Költészet és ünnep egymást átszövő vonatkozásait Heideggernél szintén főleg a Hölderlin-előadásokból bonthatjuk ki. Az előbb már említett "népek ideje" kifejezésre rezonál a *Patmosz* című versben az "idő csúcsai" metafora. Hölderlinnél az ünnep ugyanis a *nász* (Brautfest). Ahogyan Hamvas Bélánál a költő poeta sacer, Hölderlinnél *félísten*, isten és ember nászának mint ünnepi találkozásnak a szülötte. Az ünnep tehát egyúttal a költő születésnapja, virradat (Tagen), amely megvilágítja a létezőt a nyitottságában. Másképp azt is mondhatjuk, hogy *átmenet az éjszakából a nappalba*, ahogyan azt *Mozart Varázsfuvolója* a maga oly drámai mozgalmasságában, mégis éteri tisztaságában kifejezi.

Az átmenet egyszerre összeköt és szétválaszt. Nem más, mint az elmúlt és az eljövendő ünnep köztessége. A költők a köztességnek ezt a létállapotát vállalják magukra. Az átmenetben együttesen van jelen múlt és jövő, mivel a kezdetinek az ünnepi visszahozása az újban az, ami egyúttal a minket megillető eljövendő. Ez ugyanakkor nem az idő kimerevítése, hanem *történetiségünknek* a megtapasztalása.

A költészet ünnepi eredetében is van valami hasonló, az elmúlt és az eljövendő ünnep emléke található benne.

Az *emlékezet* egyébként is fontos kategóriája Hölderlin művészetének és a Heidegger-kommentároknak is. Az istenek az emlékezetben élnek, emellett a költészet maga is emlékezet, ideje pedig az ünnepi emlékezet. Nem véletlen, hogy a költő *Mnemoszünét*, a görög mitológiában az emlékezet megtestesítőjét, a múzsák anyját szólítja meg. Ezenkívül az emlékezet és a vele asszociálható álom egyaránt kapcsolódik Apollónhoz is. Heideggernél pedig azzal a sajátos paradoxonnal találkozhatunk, hogy a költészet álomszerűsége egyúttal annak legigazibb valóságosságát bizonyítja.

Heidegger szerint Hölderlin számára a *szentség* is olyan jellegű, hogy közvetlenül nem lehet megjeleníteni, kimodani. Ezzel szemben az ünnep előestéjén álmodni szabad róla. Egyébként Hölderlinnél nem csupán ez a szakrális értelme jelenik meg az emlékezetnek. A *Rajna* című versében például a teljességet veheti birtokba általa az ember: "De a legjobbat, míg él, az ember is /megrögzítheti emlékezetében, /s a teljesség így az övé is" (15).

Az ünnep-idő-emlékezet heideggeri-hölderlini megjelenítése még egy lényeges mozzanatot vet föl. Ez pedig a műalkotások *műtszerűségének* a kérdése. Hegel ezzel kapcsolatban a *Vergangenheit* kifejezést használja, Heidegger viszont a *Gewesenheit* szót. Hegelnél elsősorban az fogalmazódik meg, hogy a szellem fejlődése már túlhaladta a művészetet, míg Heidegger szóhasználatában, illetve egész művészetfilozófiájában a műalkotásokban olyan múlt lép elénk, amely sohasem tűnik el véglegesen, amely még nem búcsúzott el tőlünk. A műalkotás "súlyos" idejében az igazság nyílik meg, ahogyan azt Hölderlin is elénk villantja: "Nehézléptű/az idő, de világra hozza majd/az igazságot..." (16).

Gadamernek a *Die Aktualität des Schönen* című munkájában már az alcím is jelzi (Kunst als Spiel, Symbol und Fest), mennyire összetartozónak tekinti a szerző a művészet és az ünnep bizonyos vonatkozásait.

Gadamer, szemben például Kerényi elemzésével, kevesebbet foglalkozik az ünnep szakrális tartalmának az elemzésével. Nem hagyja figyelmen kívül, hogy az ünnep kezdettől fogva teológiai kérdés is, de véleményem szerint Gadamer kifejtése "profánabb". Ez azonban nem jelent valami mindent elszűrőkítő laposságot. Stílusát a *nyelvi megfigyelésekből* kibomló tudás megvilágító ereje teszi a tárgyához méltóan "széppé". Egy helyütt ezt így fogalmazza meg: "Számomra a filozófiai gondolatok közölhetővé tételére ez (mármint a nyelvi megfigyelés -- kiemelés tőlem, L. J.) látszik egyedül lelkiismeretes eljárásnak. Azért, hogy alárendeljük magunkat annak, amit a mindnyájunkat összekötő nyelv már tud" (17).

Gadamer művészetfilozófiájában fontos kiindulópont a művészet *játék*-eleme. Ehhez hozzátartozik, hogy a műalkotás léte nem választható el a bemutatástól. A bemutatások során ugyan a változatok végtelen sorával találkozhatunk, de ezekben mégis egy organikus egység önmagával való azonossága mutatkozik meg. Valami azonosnak az ismétlődéséről van itt szó, de úgy, hogy minden ismétlés *eredeti* magához a műhöz viszonyítva. Az ezzel összefüggő sajátos időstruktúrát Gadamer szerint az ünnepből ismerjük: "A visszatérő ünnep se nem másik ünnep, se nem pusztá visszaemlékezés egy eredetileg ünnepelt valamire." (18)

Az ünnep időtapasztalata tehát a *megtartás*, vagyis az ünnepi idő jelenlétének a szuggesztív átélése. Ebből a szempontból az ünnep történeti vonatkozásai másodlagosak. Inkább az idő ünnepi "megállásáról" beszélhetünk.

Az ünnepet *megünneplik*, de ez nem jelenti azt, hogy a léte csak a benne résztvevők szubjektivitásában van: "az ünnepet azért ünneplik meg, mert itt van" (19). A görög tragédiák előadásai esetében is, amelyekben a ciklikusan visszatérő ünnepek sajátos auráját ismerhetjük fel, a néző viszonyulását egyfajta "nálalét" határozza meg. A nálalét a pusztá jelenlétnél több, részvételt jelent. Egyik módja ennek a *szemlélés* is lehet. Nem véletlen, hogy a *theoria* eredeti görög fogalma részben az ünnepen alapul. A *theorosz* ugyanis az ünnepi küldöttség résztvevőjét jelentette, akinek az a funkciója, hogy jelen van az ünnepi eseménynél. A teoretikus viselkedésre ma is az jellemző, hogy átmenetileg mintegy "felfüggesztjük" gyakorlati, mindennapi céljainkat. A *theoria* az előbbi értelmében annyiban valódi részvétel, hogy a látvány magával ragadja a szemlélőt.

Az ünnep tehát még a szemlélés síkján sem teljesen passzív. Sokkal inkább jellemzi ezt egy aktív, az egyes emberek viszonylagos elszigeteltségét feloldó közösségi mozzanat. Ezt fejezi ki az ünnep megünneplése. Gadamer arra a paradoxonra utal, hogy a munka során, még ha az több ember együttes tevékenységét is jelenti is, a cselekvésre irányuló céljaink mentén elszigeteljük magunkat egymástól. Az ünneplésnek viszont éppen az a kitüntetett vonása, hogy az embereket "egybegyűjti": "Ez nem egyszerűen az együttlét mint olyan, hanem az az intenció, amely mindenkit egyesít, és amely megakadályozza őket, hogy egymástól elszigetelt, külön-külön beszélgetésekre vagy magányos élményekre forgácsolódjanak szét" (20).

A megünneplés maga is művészet bizonyos értelemben. Ezt azonban a hagyományos társadalmak magasabb szinten művelték a modern civilizációknál. Az ünneplésnek meghatározott kifejezőmódja van, megszilárdult formák közepette zajlik. Az ünnepi szónoklatot régebben az irodalmi műfajok közé sorolták.

Az ünnep ünnepélyességéhez a gyakran monumentális jeleneteknél is szorosabban hozzátartozik a *hallgatás*: "A hallgatásról azt mondhatjuk, hogy az úgyszólván szétárad. Ez mindenkinél működik, akit váratlanul egy olyan művészi vagy vallási

kompozíció emlékműve elé állítanak, amely »lenyűgözi« (21). Ez a mozzanat a műalkotások befogadásakor is messzemenően érvényesül. Gondoljunk például egy orgonamű befejező akkordjainak messzire tovahullámzó lebegésére, amely fokozatosan vész bele a semmibe, s a hallgatóság szintén átveszi ezt a feszült csendet.

Gadamer, Heideggerhez hasonlóan árnyaltan elemzi ünnep és műalkotás *idő-szerkezetét*. Az ünnepnek elsősorban az az időkaraktere, hogy meghatározott rendje van, és nem esik szét egymástól elválasztott mozzanatok külön-külön időtartamaira. Az ünnephez hozzátartozik a már említett ismétlődés is. Ugyanakkor itt nem arról van szó, hogy a visszatérő ünnepeket egy előzetesen kialakított időbeli elrendezettségbe vezetik be, hanem fordítva, az ünnepek ciklikus visszatérése révén jön létre az időbeli elrendezettség. Ez egyúttal alapját képezi az idő nem absztrakt számításának.

Gadamer a mindennapok valóságát és az ünnepet, illetve a művészetet kétféle időstruktúra bemutatásával is különválasztja egymástól.

Az időnek a normális gyakorlati tapasztalata a *"valamire való idő"* (Zeit für etwas). Ez az az idő, amely fölött rendelkezünk, amelyet beosztunk magunknak. Ez az *"üres"* vagy *"kitöltendő"* idő (auszufüllende Zeit). Az időnek ezt az *"ürességét"* példázza szélsőséges esetként az *unalom*. Itt az időt *"arctalan ismétlésritmusában"* tapasztaljuk. Az unalom ürességével szemben a másik véglet a serénységnek az *"üressége"*, amikor soha sincs időnk, folyton tervezünk valamit: *"Az unalom extrémítása és a serénység ugyanazon a módon veszi célba az időt: olyan valamiként, amit semmivel vagy valamivel töltenek ki"* (22).

Gadamer azt hangsúlyozza, hogy az előbbi mellett az időnek egy egészen másfajta tapasztalata is létezik. Ezt az ünnepre és a műalkotásra is érvényes időt nevezi *"betöltött"* (erfüllte) vagy *"saját időnek"* (Eigenzeit). Amikor az ünnep elérkezik, akkor az ünnepnek ezt az időtartamát teljesítik be. Az idő ünnepélyessé vált, amikor az ünnep ideje eljött.

A saját időt ugyanakkor mindnyájan ismerjük az élettapasztalatunkból. Gadamer az emberi élet nagy szakaszaira gondol, mint például az ifjúkor vagy az öregkor. Az órával megszámlálható idő egyenletes folyamata semmit nem mond számunkra az ifjúságról vagy az öregségről.

Az ünnepnél hasonló a helyzet: *"A számítgató, rendelkező jelleget, amellyel egyébként az idő felett rendelkezünk, az ünneplésben úgyszólván megállítják"* (23). Az ünnep ezáltal az *elidőzésre* (Verweilen) késztet bennünket.

Gadamer a műalkotások időstruktúráját az ünnepével állítja párhuzamba. A műalkotás is *"organikus egység"*, amelyben minden momentum szerves egésszé épült egybe, tehát egy önmagában strukturált egység. Ez azt jelenti, hogy rendelkezik saját idővel, mint egy élő organizmus vagy egy ünnep.

A műalkotás sem időbeli kiterjedésének kalkulálható időtartama révén, hanem saját időstruktúrája révén van meghatározva. Gadamer többek között a zenével példázza ezt a megállapítását. A zenedarabok egyes tételeinek megadott tempóadatai a zeneszerzőknek csak a jelzései. A "helyes" tempó sohasem mérhető, kalkulálható pontosan. Ezért tartja "eltévelyedésnek" Gadamer azt, hogy korunk gépi kultúrájában mintegy "szabványosítják" a művek autentikusnak kikiáltott befogadását. Ez a reprodukzív művészeteket nem-alkotó tevékenységgé fokozná le. Egy zenedarab saját idejét, egy költői szöveg saját "hangszínét" csak a "belső fülünkben" valósíthatjuk meg: "Mindegyik reprodukció, egy költemény minden hangos elmondása, minden színházi előadás, amelyben mimikának, beszédművészetnek vagy énekművészetnek még oly jelentős mesterei lépjenek is fel, mindez magának a műnek a valódi művészi élményét csak akkor közvetíti, ha belső fülünkkel még valami mást is meghallunk, mint ami érzékeink előtt valóban megtörtént" (24).

A műalkotás saját idejének problémaköréhez tartozik a *ritmus tapasztalata* is. A ritmust egyfelől fizikai értelemben "kihalljuk" a hangzó szövegből vagy zenéből, másfelől pszichikai értelemben "behalljuk" a művekbe.

Minden műalkotás rendelkezik saját idővel, hangsúlyozza Gadamer. Ez nem csupán a zenére, táncrea és az irodalmi műfajokra érvényes. A képzőművészetekre is áll, hogy a képet is "felépítjük", "olvassuk", egy architektúrát végig kell járunk. Ezek szintén időfolyamatok. Ehhez azt is hozzáteszi, hogy a festői fotókhoz szokott szemünk számára gyakran csalódást jelent az, amikor először látjuk eredetiben a híres épületeket. Ugyanis itt még csak a látványminőség munkál bennünk. Ahhoz, hogy igazi alkotásként sajátítsuk el, fokozatosan be kell "vándorolni", meg kell ismerni. Vagyis meg kell tanulnunk *elidőzni* a műalkotásnál: "Minél inkább elidőzve belebocsátkozunk, annál beszédesebbnek, annál sokrétűbbnek, annál gazdagabbnak mutatkozik meg. A művészet időtapasztalatának a lényege, hogy tanuljunk elidőzni." (25) Egy másik gadameri terminológiával élve, a tudat számára az a valószínű feladat, hogy a műalkotás "egyidejűvé" váljon számunkra.

JEGYZETEK

1. H. G. Gadamer: Igazság és módszer. Gondolat, Bp., 1984. Ford.: Bonyhai Gábor
2. H. G. Gadamer: Die Aktualität des Schönen. Kunst als Spiel, Symbol und Fest. Philipp Reclam, Stuttgart, 1977.
3. Heidegger: A műalkotás eredete. Európa, Bp., 1988. Ford.: Bacsó Béla. Heidegger: Erläuterungen zu Hölderlins Dichtungs. Frankfurt a. M., 1977.
4. Hölderlin: Versek--Levelek--Hüperion--Empedoklész. Magyar Helikon, Bp., 1961.
5. Kerényi Károly: Az ünnep lényege. In: Kerényi: Halhatatlanság és Apollón -- vallás. Magvető, Bp., 1984. 333--352. Ford.: Tatár György
6. Hamvas Béla: Ünnep és közösség. In: Hamvas: A láthatatlan történet. Akadémiai, Bp., 1988. 156--170.
7. W. F. Otto: Dionysos. Mythos und Kultus. Frankfurt a. M., 1933.
8. Kerényi: Halhatatlanság és Apollón -- vallás. i. m. 163.
9. Kerényi: Az ünnep lényege. i. m. 338.
10. Uo. 347.
11. Uo. 350.
12. Hamvas: Ünnep és közösség. i. m. 159.
13. Ehhez a problémakörhöz fontos szempontokat nyújt Kocziszky Éva: Ünnep és történetiség a művészet költői alapvetésében (Heidegger: A műalkotás eredete) című cikkében. Valóság, 1989. 10. 85--95.
14. Hölderlin: i. m. 486.
15. Uo. 468.
16. Uo. 487.
17. Gadamer: Die Aktualität des Schönen. i. m. 54.
18. Gadamer: Igazság és módszer. i. m. 101.
19. Uo. 101.
20. Gadamer: Die Aktualität ... i. m. 54.
21. Uo. 53.
22. Uo. 55.
23. Uo. 56.
24. Uo. 58.
25. Uo. 60.